

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.4.26>

МАРИЦЬУК С.А.

**ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ
ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НОТАРІУСА****TO THE ISSUE OF CLASSIFICATION OF THE PRINCIPLES
OF LEGAL RESPONSIBILITY OF A NOTARY**

У статті досліджено теоретико-правові підходи до класифікації принципів юридичної відповідальності. Узагальнено, що принципи юридичної відповідальності мають важливе прикладне значення як для процесів правореалізації, так і правозастосування, виступаючи при цьому необхідною передумовою дієвого забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також сталого функціонування суспільства та держави в цілому. Визначено, що принципи юридичної відповідальності нотаріуса незалежно від їх формального закріплення чи існування на догматичному рівні втілюють і відображають правову природу, зміст, мету і призначення цього інституту в найбільш узагальненому та концентрованому вигляді, являються системою координат для його функціонування і реалізації, виступають ціннісним орієнтиром та вектором розвитку правотворчої та правозастосовної практики. Запропоновано відобразити принципи юридичної відповідальності нотаріуса у вигляді схеми, що характеризується взаємопов'язаністю, взаємообумовленістю та єдністю її елементів, яку можна вважати базовою та такою, що відображає основоположні засади, на яких має функціонувати інститут юридичної відповідальності нотаріуса, охоплюючи всі види відповідальності, до яких його може бути притягнуто – адміністративну, кримінальну, цивільну та дисциплінарну: 1) загальносоціальні принципи (справедливість; рівність; гуманізм); 2) загальноправові принципи (верховенство права, включаючи законність, юридичну визначеність, заборону свавілля, повагу до прав людини; обґрунтованість; доцільність); 3) спеціально-юридичні (невідворотність; неприпустимість подвійної відповідальності за одне правопорушення; індивідуальність (персоніфікованість); відповідність правопорушення та покарання; відповідальність лише за винне протиправне діяння).

Ключові слова: *принципи, правові засади, принципи юридичної відповідальності, нотаріус, принципи юридичної відповідальності нотаріуса, принципи адміністративної відповідальності нотаріуса.*

The article examines theoretical and legal approaches to the classification of the principles of legal responsibility. It is summarized that the principles of legal responsibility have an important applied value both for the processes of law enforcement and law enforcement, acting as a necessary prerequisite for the effective provision and protection of the rights and freedoms of a person and citizen, as well as for the sustainable functioning of society and the state as a whole. It was determined that the principles of the legal responsibility of the notary, regardless of their formal establishment or existence at the dogmatic level, embody and reflect the legal nature, content, purpose and purpose of this institute in the most generalized and concentrated form, are a coordinate system for its functioning and implementation, act as a valuable reference point and vector of the development of law-making and law-enforcement practice. It is proposed to reflect the principles of the legal responsibility of a notary public in the form of a scheme characterized by interconnectedness, interdependence and unity of its elements, which can be considered basic and reflecting the fundamental principles on which the institution of legal legal responsibility of a notary public should function, covering all types of

responsibility, to which it can be attracted - administrative, criminal, civil and disciplinary: 1) general social principles (justice, equality, humanism); 2) general legal principles (rule of law, including legality, legal certainty, prohibition of arbitrariness, respect for human rights; reasonableness; expediency); 3) special legal ones (inevitability; inadmissibility of double liability for one offense; individuality (personification); correspondence of offense and punishment; responsibility only for culpable illegal act).

Key words: *principles, legal principles, principles of legal responsibility, notary, principles of legal responsibility of a notary, principles of administrative responsibility of a notary.*

Постановка проблеми. Інститут юридичної відповідальності нотаріусів вважається однією з найбільш ефективних гарантій захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, які беруть участь у нотаріальному процесі, а також гарантією забезпечення належної реалізації нотаріальної функції в цілому. Він є найбільш ефективною формою реагування держави на порушення нотаріусами чинного законодавства, забезпечуючи тим самим стабільність цивільного обігу, охорону та захист його учасників [1, с. 54]. Як відносно відокремлена сукупність правових норм, що врегульовують суспільні відносини у межах тієї чи іншої галузі права, інститут юридичної відповідальності виникає, конкретизується та реалізується у певній системі координат. Тобто практика притягнення до юридичної відповідальності та її покладення здійснюється у межах принципів юридичної відповідальності [2, с. 24–25].

Практична цінність принципів юридичної відповідальності визначається їх спрямованістю на правотворчу діяльність щодо удосконалення законодавства про юридичну відповідальність, визначенням порядку, процесу регулювання відносин, що виникають із правопорушень, можливістю правильно застосовувати норми права, вирішувати справи при наявності прогалин у праві, забезпечувати ефективність державно-владного примусу. Визначальна роль принципів юридичної відповідальності полягає в тому, що вони виступають дієвою гарантією забезпечення прав і свобод людини [3, с. 831–832; 4, с. 408]. Недотримання державними органами хоч би одного з принципів веде до судової помилки або до свавілля. З цього випливає суспільна значущість принципів юридичної відповідальності, застосування яких має важливе практичне значення [3, с. 27–28].

Враховуючи наведене можемо стверджувати, що принципи юридичної відповідальності мають важливе прикладне значення як для процесів правореалізації, так і правозастосування, виступаючи при цьому необхідною передумовою дієвого забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також сталого функціонування суспільства та держави в цілому.

Водночас, незважаючи на досить велику кількість наукових праць, присвячених різноманітним аспектам нотаріальної діяльності, в тому числі адміністративно-правовим, зокрема таких вітчизняних науковців як Васирина Н., Вдовічена Л., Гриців Н., Гулевська Ю., Джафарова О., Дрозд О., Журавльова З., Ільєва Н., Коротюк О., Ковальчук С., Курило Т., Ладіна Л., Мартинюк О., Німак М., Рохсоха С., Савицька Н., Святецька І., Тищенко В., Фурса С., Чижмарь К., Шинкарук А., Юрах В., маємо констатувати, що проблематика принципів юридичної відповідальності нотаріуса предметом наукового пошуку не була, окрім того, даному питанню не приділяється достатня увага ні з боку законодавця, ні з боку юристів-практиків, при цьому принципи є ключовою категорією функціонування будь-якого юридичного інституту. Наведене зумовлює актуальність та своєчасність дослідження.

Метою статті є дослідження теоретико-правових підходів до класифікації принципів юридичної відповідальності та формування на цій основі авторського бачення щодо класифікації принципів юридичної відповідальності нотаріуса.

Виклад основного матеріалу. В науковій літературі сформувалося неоднозначне розуміння принципів юридичної відповідальності, що обумовлено рядом факторів: по-перше, принцип – категорія об'єктивно-суб'єктивна, її визначення в більшості випадків залежить від правосвідомості, спрямованості дослідження, по-друге, дане визначення сформувалося протягом тривалого періоду часу, його зміст змінювався в залежності від тих змін, що відбувалися в суспільстві та науковому світогляді, по-третє, різні напрями в розумінні самої категорії «юридична відповідальність» обумовлює різне розуміння її принципів, неоднозначну їх класифікацію та систему [3, с. 27]. При цьому категорія «принципи» залишається найбільш комплексною усталеною категорією, яка виражає сутність та спрямованість того чи іншого юридичного явища, процесу.

Під принципами юридичної відповідальності в теорії права розуміють:

– засадничі, фундаментальні положення, що виражають сутність і призначення юридичної відповідальності, а також визначають закономірності її функціонування та порядку реалізації [5, с. 246];

– керівні ідеї, що характеризують її зміст, суть і призначення у правовому регулюванні суспільних відносин [6, с. 185];

– положення та ідеї, що мають законодавче закріплення та визначають самостійний і реальний характер відповідальності, як засобу гарантування й охорони об'єктивного і суб'єктивного права та суспільного порядку [7, с. 89].

Аналізуючи наявні в науковій літературі визначення принципів юридичної відповідальності слід зауважити, що більшість науковців звертають увагу на їх нормативну основу, тобто закріплення в нормах права. Так на думку Колоки М. принципи юридичної відповідальності є різновидом принципів права, а тому їх провідна роль, як і інших такого роду принципів, забезпечується, насамперед, прямим закріпленням у нормах права [4, с. 408]. Водночас, як слушно зауважує Козюбра М., залежно від формального закріплення чи не закріплення у нормативних актах розрізняють принципи права і принципи правосвідомості, принципи права і правові принципи, принципи загальносоціального і принципи юридичного права [8, с. 142].

На думку Котюк В. «принципи права» і «правові принципи» відрізняються один від одного тим, що правові принципи виникають, як правило, задовго до виникнення системи права і законодавства. Правові принципи, які закріплені в системі права і законодавства, переходять у принципи права [9, с. 30]. Каленіченко Л. зауважує, що «правові принципи є категорією, яка об'єктивно існує у праві (у природному контексті його розуміння) і може бути не закріплена в тексті нормативно-правового припису. Натомість принципи права являють собою категорії, які формально виражаються у нормах нормативно-правових актів» [2, с. 25]. Не вдаючись до наукової полеміки щодо розмежування та співвідношення цих двох категорій, що не є метою цієї статті, у контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне взяти за основу розуміння принципів права (правових принципів) як основних, керівних засад правового регулювання суспільних відносин, які закріплені у формальних джерелах права або вироблені в юридичній практиці і сформульовані у правовій свідомості [10, с. 253; 2, с. 25].

Цілком погоджуємося із Подковенко Т. та Павелко Л, які зазначають, що принципи юридичної відповідальності необхідно розглядати не як просту сукупність, а як систему. Система принципів юридичної відповідальності характеризується певною ієрархією, єдністю, цілісністю, внутрішньою узгодженістю і взаємодією утворюючих її елементів. Принципи діють не відокремлено, ізольовано один від одного, а комплексно, вони тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені. Кожен принцип, що входить в систему, повинен тлумачитися і здійснюватися з урахуванням інших основоположних ідей [3, с. 832]. При цьому в науковій літературі існує декілька підходів до систематизації та класифікації принципів юридичної відповідальності.

На думку авторів підручника «Теорія держави та права» Гусарева С., Тихомирова О. юридична відповідальність є інститутом кількох галузей права: конституційного, кримінального, адміністративного, цивільного, трудового та деяких інших. А відтак, система принципів юридичної відповідальності повинна втілювати в собі надгалузевий підхід і складатися з таких основних ідей-принципів, які б розкривали її сутність у всіх галузях, де існує інститут юридичної відповідальності [5, с. 246]. Тому до принципів юридичної відповідальності автори відносять принципи: справедливості, рівності, гуманізму, законності, обґрунтованості, доцільності, індивідуалізації, невідворотності, регламентованості [5, с. 246–248].

Волинка К. окрім принципів законності, справедливості, гуманізму, доцільності, неприпустимості аналогії права й аналогії закону, невідворотності, індивідуалізації покарання, неприпустимості подвоєння відповідальності, обґрунтованості, відносності до принципів юридичної відповідальності також загальні принципи правосуддя: змагальність процесу як засіб досягнення об'єктивної істини; право на захист особи, що притягується до відповідальності; презумпція невинності; неприпустимість погіршення правового становища особи, яка оскаржує прийняте рішення, тощо [6, с. 186–187]. З останнім ми погоджуємося не в повній мірі, оскільки до загальних принципів правосуддя не можна віднести «презумпцію невинності», в адміністративному судочинстві зокрема діє «презумпція винуватості» суб'єкта владних повноважень, а для дисциплінарної відповідальності не є характерним принцип змагальності.

У спеціальній літературі зустрічається також галузевий підхід до класифікації принципів юридичної відповідальності. На думку Каленіченко Л., з огляду на те, що принципи юридичної

відповідальності є складовою системи координат права (системи принципів права), доцільно, у межах характеристики основних принципів юридичної відповідальності, використати класичну класифікацію принципів права [2, с. 28]. Тому на думку автора залежно від сфери дії принципів юридичної відповідальності у межах системи права слід виокремлювати: 1) загальноправові; 2) міжгалузеві; 3) галузеві принципи юридичної відповідальності [2, с. 29].

Задніпряна М. зауважує, що «існування галузевої класифікації принципів юридичної відповідальності має деякі проблемні аспекти. У зв'язку з тим, що видів відповідальності менше, ніж галузей права, причому за порушення норм права різних галузей може застосовуватися відповідальність одного й того ж виду, зазначений критерій повинен бути більш скорегований...» [11, с. 22].

Існує також підхід щодо поділу принципів юридичної відповідальності на загальноправові принципи, до яких відносять законність, справедливість, гуманізм, та спеціальні принципи – відповідальність за провину, невідворотність, оперативність, тобто ті принципи, що виражають сутність та природу юридичної відповідальності [3, с. 832].

Коложа М., досліджуючи принципи юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ, розглядає їх за формою нормативного вираження на такі, що закріплені в документах міжнародних організацій, в тексті Основного Закону нашої держави і в поточному законодавстві [4, с. 409].

Виокремлюють у сучасному праві і поділ принципів юридичної відповідальності на загально-соціальні та спеціально-юридичні принципи. Серед перших можуть бути принципи справедливості і гуманізму, в яких зміст із часом може змінюватися, як змінюються норми моралі. Відповідно до принципів другої групи зміст більш формально і з часом практично не змінюється, якщо не вважати різні трактування, які дають їм учені [11, с. 22].

Висновки. Проаналізувавши наявні підходи щодо класифікації принципів юридичної відповідальності, виходячи з того, що принципи юридичної відповідальності нотаріуса незалежно від їх формального закріплення чи існування на догматичному рівні втілюють і відображають правову природу, зміст, мету і призначення цього інституту в найбільш узагальненому та концентрованому вигляді, будучи системою координат для його функціонування і реалізації, виступаючи ціннісним орієнтиром та вектором розвитку правотворчої та правозастосовної практики, пропонуємо відобразити принципи юридичної відповідальності нотаріуса у вигляді такої схеми, що характеризується взаємопов'язаністю, взаємообумовленістю та єдністю її елементів:

- 1) загальносоціальні принципи (справедливість; рівність; гуманізм);
- 2) загальноправові принципи (верховенство права, включаючи законність, юридичну визначеність, заборону свавілля, повагу до прав людини; обґрунтованість; доцільність);
- 3) спеціально-юридичні (невідворотність; неприпустимість подвійної відповідальності за одне правопорушення; індивідуальність (персоніфікованість); відповідність правопорушення та покарання; відповідальність лише за винне протиправне діяння).

Безумовно в основу класифікації принципів юридичної відповідальності нотаріуса можна покласти також інші критерії, проте на наш погляд таку схему можна вважати базовою та такою, що відображає основоположні засади, на яких має функціонувати інститут юридичної відповідальності нотаріуса, охоплюючи всі види відповідальності, до яких його може бути притягнуто – адміністративну, кримінальну, цивільну та дисциплінарну.

Список використаних джерел:

1. Курило Т. Адміністративно-правові засади протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні : дис... канд. юр. наук: 12.00.07. К., 2017. 265 с.
2. Каленіченко Л. Поняття та види принципів юридичної відповідальності. *Право і Безпека*. 2017. № 1. С. 24–31.
3. Подковенко Т., Павелко Л. Принципи юридичної відповідальності: загальнотеоретичний аспект. *Молодий вчений*. 2015. № 2(6). С. 830–833.
4. Коложа М. Поняття та принципи юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 46. С. 403–411.
5. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Білозьоров Є., Власенко В., Горова О., Завальний А., Заяць Н. та ін.]; за заг. ред. Гусарєва С., Тихомирова О. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
6. Волинка К. Теорія держави і права: навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.
7. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. Зайчук О., Онищенко Н. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

8. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
9. Котюк В. Теорія права: курс лекцій. Київ: Вентурі, 1996. 208 с.
10. Крестовська Н., Матвеева Л. Теорія держави і права: підручник; практикум; тести. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
11. Задніпряна М. Сучасні аспекти та критерії поділу принципів юридичної відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 20–23.

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.4.27>

МЕЛЬНИК О.П., КОЦЮБА О.А., НЕБЕСНА О.Р.

СУТНІСТЬ ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

THE ESSENCE OF CORPORATE INCOME TAX UNDER MARTIAL LAW

У статті розглянуто поняття податку на прибуток підприємства, визначено його суть, зміст та місце в системі оподаткування, окрім того здійснено його аналіз як одного із бюджетоутворюючих податків, що значною мірою акумулює кошти до державного бюджету, здійснено його аналіз як механізму регулювання та стимулювання економіки, що здійснює такий вплив саме завдяки диференціації ставок оподаткування по різних видах діяльності і завдяки наданню пільг у виробництві пріоритетних товарів, а також як способу регулювання господарської діяльності.

Також в статті розкрито фіскальне значення податку на прибуток підприємства оскільки воно є дуже важливим з огляду характеристики цього податку. Окрім того було охарактеризовано регулюючий та стимулюючий характер податку на прибуток підприємства, а також визначено, що податок на прибуток підприємства є вагомим важелем впливу, за допомогою якого можна впливати на прийняття багатьох рішень, саме для юридичних осіб, оскільки цей податок є їх основним стягненням.

Висвітлено питання змін податку на прибуток підприємств з періоду дії воєнного стану на території України та проведено порівняльний аналіз доходів від цього прибутку в довоєнний час та воєнний період, також окреслено причини зміни частки доходів від податку на прибуток підприємства до державного бюджету з періоду початку повномасштабного вторгнення, а окрім того було встановлено, що останні зміни внесені до Податкового кодексу України демонструють нам, що майже через рік та вісім місяців війни економічна ситуація в країні стає порівняно стабільнішою та є більш пристосованою до умов воєнного стану, ніж на початку повномасштабного вторгнення. Загальний стан бізнесу та економіки зараз дозволяє повернути певні його аспекти до довоєнного періоду функціонування завдяки своєчасній реакції держави та уряду на ті виклики, що постали перед нею.

Ключові слова: податкова система України, податки, податок на прибуток підприємства, підприємство, ставки податків, податкова пільга, воєнний стан.

© МЕЛЬНИК О.П. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного права (Державний податковий університет)

© КОЦЮБА О.А. – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (Державний податковий університет)

© НЕБЕСНА О.Р. – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (Державний податковий університет)